

مطالعه کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور و بررسی نگرش دانشجویان نسبت به میزان رعایت الگوهای نگارشی

هادی شریف مقدم*

قاسم علی احسانیان**

دریافت: ۱۳۹۲/۰۴/۰۳

پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۰۶

چکیده

امروزه رسالت انتقال دانش از نسل‌های دانش‌آموخته به نسل‌های جوینده علم بر دوش کتاب‌های درسی نهفته شده‌است. اگر در تولید این محمل حفظ و انتقال دانش دقت لازم صورت نپذیرد آسیب‌پذیری نسل آینده جبران ناپذیر خواهد بود. در یک بررسی اولیه از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام نور مشخص گردید که این کتاب‌ها دارای اشکالات و نواقص بسیاری در خصوص رعایت الگوهای نگارشی وجود دارد. که در ادامه آن پژوهش حاضر با هدف شناسایی نقص‌های تدوین و اصول معیار نگارشی منابع چاپی دانشگاه پیام نور انجام شده‌است. جهت شناسایی مشکلات تدوین و نگارش، مطالعه و بررسی بر روی کتاب‌های چاپی دانشگاه پیام نور انجام شد، و شاخص‌هایی که در خصوص مشکلات اصول معیار تدوین و نگارش وجود داشت شناسایی شد. پژوهش از نوع کاربردی و از نظر روش انجام در گروه پژوهش‌های پیمایشی - توصیفی قرار دارد. جامعه آماری شامل تعداد ۵۸۴ جلد کتاب چاپ دانشگاه پیام نور و ۲۰/۰۰۰ دانشجوی دانشگاه پیام نور مرکز مشهد می‌باشد. جمع‌آوری داده‌ها به دو روش صورت پذیرفت. ابتدا کتاب‌های چاپ دانشگاه پیام نور به وسیله سیاهه واری از دیدگاه مسائل تدوین و نگارش مورد بررسی قرار گرفت. و سپس به وسیله پرسشنامه نظرات دانشجویان در مورد تدوین و نگارش کتاب‌های چاپ دانشگاه پیام نور جمع‌آوری شد، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در تدوین و نگارش کتاب‌های پیام نور از قواعد و معیارهای یکسان و یک‌نواخت استفاده نشده است، و در آنها کمتر وحدت رویه وجود دارد. به طور میانگین ۳۸/۶ درصد دانشجویان حجم مطالب کتاب‌ها را مفید ارزیابی کرده‌اند، و همچنین دانشجویان پرسش‌های تستی و تشریحی را ۴۷/۳ درصد مفید ارزیابی کرده‌اند. در پایان پیشنهادهایی برای برطرف شدن مشکل ارائه شد.

واژه‌های کلیدی: تدوین کتاب، معیارهای نگارشی، منابع درسی چاپی، دانشگاه پیام نور

* دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه پیام نور، صندوق پستی ۱۹۳۹۵-۳۶۹۷، ایران. (نویسنده مسئول). Sh_mogadam@pnu.ac.ir

** کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام نور مشهد. gh_ehsanian@yahoo.com

مقدمه

در شرایط کنونی، با توجه به تحولات دانش بسیاری از منابع به چشم نمی‌خورد. قابل ذکر می‌باشد که وظیفه انتقال دانش به نسلهای آینده بر دوش منابع درسی صحیح و متونی است که بر اساس الگوهای نگارشی استاندارد نوشته شده است. مشکلات و نقص‌های که در اجزای کتاب، تولید کتاب و مسائل نگارشی کتابهای درسی چاپی دانشگاه پیام نور مشاهده گردید، ضرورت انجام این پژوهش را ایجاد کرد. تا در آینده دانشجویان و پژوهندگان برای بدست آوردن دانش لازم در کتابهای درسی ناقص و غیر اصولی سردرگم نشوند و کتابهای دانشگاهی به عنوان الگوهای نگارشی در جامعه مورد استفاده قرار گیرد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

منابع درسی در دانشگاه‌ها، نخستین رسانه انتقال دانش به دانشجو است. تهیه منابع درسی از عمده‌ترین وظایف دانشگاه‌ها می‌باشد به طوری که تکیه‌گاه اصلی دانشجویان و دانش پژوهان، در طول کسب دانش، منابع درسی می‌باشد. بسیاری از دانشگاه‌ها، مراکز آموزشی و موسسات تولید منابع درسی، برای تهیه محتوای منابع آموزشی، اقدام به تهیه شیوه نامه و یا آیین نامه تدوین متون درسی نموده‌اند. در بسیاری از این دستورالعمل‌ها و شیوه‌نامه‌ها نظیر شیوه نامه ایران، شیوه‌نامه سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها «سمت»، آیین نامه انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، شیوه نامه شیکاگو، شیوه نامه تورابین، و غیره در خصوص ضرورت لزوم رعایت اصول و معیارهای تدوین و نگارشی برای تولید متون درسی و آموزشی تاکید بسیاری شده است. مطابق همین ضرورت‌ها، تاکید بر استفاده از شیوه نامه‌های معتبر و استاندارد برای تولید منابع درسی در بسیاری از دانشگاه‌ها و مراکز تولید مواد آموزشی و متون درسی دانشگاهی، کشور دیده می‌شود. اما این در حالی است که تاکنون در منابع درسی دانشگاهی (چاپی و الکترونیکی)، منابع فرادرسی و منابع درسی خودخوان از اصول و معیارهای نگارشی واحدی پیروی

بشری و تغییر و تعدیل بسیاری از مباحث، خصوصاً در قلمرو علوم انسانی، شیوه تدوین کتاب درسی دانشگاهی نیز نیاز به تجدید نظر و تیزبینی به گونه‌ای دیگر دارد. منابع انتخاب محتوای درسی، معیارها و اصول انتخاب محتوا، اصول سازماندهی محتوا، شیوه سازماندهی و تدوین محتوا و مباحث علمی و همچنین تدوین متنی فعال از حیث نوع تأثیری که بر مخاطب می‌گذارد، از مسائل مهم و کلیدی در تدوین کتب درسی دانشگاهی محسوب می‌گردد. طراحی کتاب درسی دانشگاهی به عنوان راهنمای عمل نیازمند کادر تخصصی است و انفرادی بودن چنین فعالیتی عواقبی چون بسیاری از مسائل کنونی ما دارد و در مواردی عدم تناسب محتوای کنونی با معیارها را به دنبال داشته است.

بیان مسئله

دانشگاه پیام‌نور بر اساس رسالت خود، عمده‌ترین بار آموزش به شیوه نیمه حضوری و غیر حضوری را بر دوش دارد. در نظام آموزش از راه دور کتاب، محور اصلی آموزش و جایگزین استاد می‌باشد. بنابراین تولید منابع درسی مدون و مطابق استانداردهای تدوین کتاب درسی برای این نوع نظام آموزشی یک ضرورت است. منابع درسی دانشگاه پیام نور توسط مدیریت تولید مواد و تجهیزات آموزشی و با استفاده از شیوه نامه انتشارات دانشگاه، تدوین می‌شود. در تولید منابع درسی چاپی و الکترونیکی دانشگاه نقص‌هایی به چشم می‌خورد، در بررسی این منابع درسی و روند تولید کتاب، انسجام و هماهنگی روش تهیه و تدوین، کمتر وجود دارد. مولفین کتاب‌های درسی حتی از شیوه‌نامه موجود نیز به طور کامل استفاده نکرده‌اند. قاعده‌ها و ضوابط درست نویسی و رعایت اصول نگارشی دقیق مانند: عدم یکپارچگی، وحدت رویه در تنظیم ساختار منابع درسی چاپی و الکترونیکی دانشگاه پیام نور، عدم توازن در اجزای قسمت‌های سه گانه کتاب، پیروی نکردن از یک اصول معیار واحد استاندارد در

یک‌دست چالش‌های را ایجاد نموده است. بنابراین شاخص‌های استاندارد های تدوین و نگارش کتاب‌های چاپ دانشگاه پیام نور از سیاهه واری کتاب استفاده شد، براساس سیاهه واری کتاب، از جامعه کل کتاب های چاپ دانشگاه پیام نور به تعداد نمونه‌های انتخابی سیاهه واری تهیه شد.

انواع منابع درسی دانشگاه پیام نور، آموزش از راه دور

آموزش‌های راه دور متکی به منابع درسی خودآموز، منابع آموزشی صوتی و تصویری و یا دیجیتالی و آموزش‌های از طریق اینترنت است. ولی رکن اصلی آموزش و اتکای نظام آموزشی به منابع چاپی درسی خودآموز است. در ایران نیز به دلیل اینکه آموزش‌های صوتی و تصویری از طریق امکانات ماهواره‌ای و تلویزیونی به صورت کامل فراهم نیست، کتاب درسی خودآموز به عنوان اصلی‌ترین منبع آموزشی در نظر گرفته شده است. منابع توسط استادان دانشگاه پیام‌نور و یا دیگر صاحب نظران حوزه‌های مختلف آموزشی تهیه شده است. دانشگاه تلاش دارد جدیدترین، کامل‌ترین و پرمحتواترین منابع درسی را برای حفظ سطح کیفی آموزشی در دانشگاه تهیه کند ولی انجام این کار بسیار وسیع و گسترده همواره با اشکالاتی مواجه بوده است که از جمله عدم امکان روزآمدسازی منابع درسی است. اصولاً نظام آموزش "معلم محور" و یا "کتاب محور" است. در روشهای "کتاب محور" آموزش‌های غیر حضوری و راه دور، معلم نقش هدایت کننده نحوه خواندن مطالب درسی را دارد. در این روش معلم در جلسه کلاس‌های حضوری باید به رفع اشکال احتمالی درسی دانشجویان بپردازد. به عبارت دیگر تدریس سنتی و معلم محور در کلاس‌های رفع اشکال آموزش‌های راه دور بکار گرفته نمی‌شود. فقط دانشجویانی در این کلاس‌ها شرکت می‌کنند که مطالب درسی کتاب خودآموز را فرا نگرفته‌اند و یا مایلند توضیحات بیشتر معلم را بشنوند. بنابراین توصیه شده است تا جهت مطالعه کتاب‌های خودآموز و عادت به

نمی‌شود، و این امر در تولید منابع درسی دانشگاهی یکسان و با استفاده از نتایج این پژوهش می‌توان زمینه‌های لازم را برای شناسایی و تهیه شیوه نامه جامع منابع درسی دانشگاهی و متون آموزشی دانشگاه پیام نور ایجاد کرد. و از آن برای تکمیل ترکردن شیوه نامه‌ها و آیین‌نامه‌ها با هدف تدوین منابع درسی یکدست و منطبق بر استانداردهای لازم تدوین محتوای آموزشی دانشگاه پیام‌نور و سایر دانشگاه‌ها استفاده نمود. و در راستای عملیاتی کردن شیوه نامه و آیین‌نامه‌های مربوطه کوشید.

نوع و روش انجام پژوهش

پژوهش حاضر به دلیل این که به دنبال بر طرف کردن مشکلات اصول معیار نگارش منابع درسی چاپ دانشگاه پیام نور است. از نظر هدف، نوع کاربردی محسوب می‌شود. و از نظر روش انجام آن را می‌توان در گروه پژوهش‌های پیمایشی- توصیفی قرار داد. به طوری که با بررسی وضعیت منابع درسی و فرادرسی چاپی و الکترونیکی فعلی دانشگاه پیام‌نور و با گردآوری داده‌های کامل و استاندارد از شیوه نامه‌های دانشگاهی و مراکز تدوین متون درسی در خصوص معیارهای مورد نظر، اصول معیار استاندارد و جامع‌تری حاصل شود.

ابزار و شیوه گرد آوری اطلاعات

در این پژوهش از سیاهه واری کتاب و پرسشنامه، جهت گردآوری داده‌ها استفاده شد. همچنین از منابع کتابخانه‌ای و شیوه نامه‌های انتشاراتی و تدوین کتاب دانشگاه‌ها و مراکز تولید منابع درسی استفاده به عمل آمد. پرسشنامه از طریق شاخص‌های که برای ارزیابی کیفیت تدوین متون درسی، و از طریق مطالعه متون شناسایی شده بود تهیه شد. از آنجایی که شاخص‌ها مربوط به مطالعه کتاب‌های درسی چاپی دانشگاه پیام نور است. یک پرسشنامه مربوط به مسائل تدوین و نگارش منابع چاپی جهت جمع آوری نظرات دانشجویان در خصوص حوزه موضوع پژوهش طراحی شد. برای ارزیابی

طراحی فنی - هنری می‌شود. طرح درسنامه به پیشنهاد دانشکده مربوط و از طریق مدیریت هماهنگی، تدوین و آماده سازی منابع درسی به صورت آزمایشی چاپ می‌شود. در هر حال، صاحب اثر در سلسله انتشارات آزمایشی نیز، همانند طرح درسنامه، پس از چهار نیمسال تحصیلی با دریافت بازخوردهای مدرسان و دانشجویان در این منابع تجدید نظر می‌کند.

طرح قطعی

کتاب‌های آزمایشی پس از ۴ نیمسال، که صاحب اثر با دریافت نظرهای اصلاحی در کتاب تجدید نظر می‌کند، در شورای انتشارات بررسی و در صورت تصویب به صورت قطعی چاپ می‌شوند. انتظار می‌رود این کتاب‌ها، پس از ارزیابی مکرر حین تدریس و پس از ویرایش و طراحی آموزشی، از هر لحاظ خودآموز باشند و نیاز دانشجو را از لحاظ درک مطلب برآورده کنند. با وجود این، با توجه به تحولات علم در دنیای امروز، بازخوردها، برخی اشکالات احتمالی، مؤلف باید در این کتاب‌ها نیز در حدود هر ۴ سال یک بار تجدید نظر کند.

متون آزمایشگاهی

این نوع کتاب دستورالعمل‌هایی هستند که دانشجویان با استفاده از آنها و با راهنمایی مربیان می‌توانند کارهای عملی را در آزمایشگاه انجام دهند.

کتاب‌های کمک درسی و فرادرسی

دانشگاه پیام نور، به منظور مشارکت در غنی کردن منابع درسی دانشگاهی در سراسر کشور، یادگیری بیشتر و مؤثرتر دانشجویان، و نیز به منظور فراهم آوردن منابعی برای پیشبرد سطح علمی پژوهندگان، محققان و مربیان، کتاب‌های کمک درسی و فرادرسی، منتشر می‌کند. کتاب‌های فرادرسی با تأیید معاونت پژوهشی و کتاب‌های کمک درسی با تأیید شورای انتشارات تهیه می‌شود.

مطالعه مستقل اولاً مطالب کتاب‌های درسی به صورت روزآمد، جذاب، با متون استاندارد، طراحی آموزشی مناسب و به صورت خودآموز تهیه شود. دانشگاه پیام نور بر اساس نظام آموزش از راه دور و کلاس‌های نیمه حضوری پی‌ریزی شده است و سطح فراگیر دانشجویی آن تقریباً، سراسر کشور را دربر می‌گیرد. این دانشگاه بر آن است که تا حد امکان با بهره‌گیری از امکانات پیشرفته ارتباطات و اطلاع رسانی، گذراندن دوره‌های درسی و دسترسی به منابع درسی را در منزل، اداره یا مکان‌های مناسب دیگر میسر سازد. در نظام آموزشی از راه دور کتاب درسی خودآموز از جمله مهمترین لوازم آموزشی است. هم‌اکنون دانشگاه پیام نور، ضمن تلاش برای دستیابی به فن‌آوری پیشرفته اطلاع رسانی و ارتقای کیفی آموزش به سطح معتبر موجود در دنیا، هم‌خود را صرف تدوین کتاب درسی خودآموز به شرح زیر کرده است.

طرح درسنامه

طرح درسنامه منبعی درسی است که، پس از داوری علمی، باطراحی ساختار کتاب و بدون طراحی آموزشی و ویرایش منتشر می‌شود. ضرورت تهیه به موقع کتاب در هر نیمسال طولانی بودن فرایند ارزیابی کار صاحب اثر، در عمل، باعث می‌شود که دانشگاه به انتشار چنین منابعی اقدام کند. درسنامه، در واقع نخستین ثمره تحقیقات صاحب اثر بر اساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است که با ظاهر آراسته، تمیز و منظم، و باطراحی کتاب، چاپ می‌شود و در اختیار دانشجو قرار می‌گیرد. صاحب اثر بعد از چهار نیمسال تحصیلی بر اساس بازخوردهای اصلاحی مدرسان، دانشجویان، دیگر صاحب نظران در این منابع تجدید نظر می‌کند.

طرح آزمایشی

پس از تجدید نظر (درسنامه) توسط صاحب اثر با دریافت بازخورد ها و اصلاح نارسایی‌ها درسنامه صورت می‌گیرد، کتاب با کمک متخصصان، ویرایش علمی، طراحی آموزشی، و

نتایج حاصله برای محور اول

در مطالعه کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور، کتاب‌ها درسی از دیدگاه دانشجویان به عنوان پاسخ دهندگان مورد ارزیابی قرار داده شد. میزان رضایت‌مندی و ارزیابی دانشجویان از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور بر اساس شاخص‌های پیش‌بینی شده بدین شرح می‌باشد.

ارزیابی پاسخگویان از میزان تأثیر پیشگفتار و مقدمه

کتاب‌ها در شناسایی محتوای آن

آن‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود ۳۴/۴ درصد از پاسخگویان تأثیر پیشگفتار و مقدمه کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور را در شناسایی محتوای درحد ضعیف دانسته‌اند، ۳۳/۳ درصد درحد متوسط، ۱۶/۸ درصد بسیارضعیف، ۱۲/۵ درصد خوب و ۳/۱ درصد بسیار خوب ارزیابی کرده‌اند. در مجموع میانگین ارزیابی دانشجویان از تأثیر پیشگفتار و مقدمه در شناسایی محتوا بر اساس ۵ گزینه مورد ارزیابی (بسیار خوب، خوب، متوسط، ضعیف و بسیارضعیف) ۲/۵۰ می‌باشد به عبارت دیگر ۵۰ درصد دانشجویان پیشگفتار و مقدمه کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور را در شناسایی محتوای کتاب مؤثر دانسته‌اند.

محورهای مورد مطالعه

برای تبیین مشکلات الگوهای نگارشی کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور، محورهایی تعیین شد که با مطالعه و سنجش آنها، مشکلات تدوین و نگارشی کتاب‌های مورد نظر شناسایی شده و پس از تجزیه و تحلیل آنها نتیجه‌گیری لازم حاصل می‌شود. این محورها عبارتند از:

محور اول: میزان رضایت‌مندی مطالعه کنندگان کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور.

محور دوم: میزان وجود و استفاده از شاخص‌های پیشگفتار، هدف‌های رفتاری هرفصل، وجود ویراستار علمی، وجود مقدمه و نمایه در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور.

محور سوم: رعایت استاندارد واحد در تولید و ساختار انواع کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور.

محور چهارم: میزان رعایت اصول تدوین و نگارش در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور بر حسب گروه آموزشی (علوم انسانی و علوم پایه)

نتایج تجزیه و تحلیل داده‌های آماری

محور اول: میزان رضایت‌مندی مطالعه کنندگان کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور.

جدول ۱. ارزیابی پاسخگویان از میزان تأثیر پیشگفتار و مقدمه کتاب‌ها در شناسایی محتوای آن

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۳/۱	۳/۱	۱۲	بسیار خوب
۱۲/۵	۱۲/۵	۴۹	خوب
۳۳/۳	۳۳/۳	۱۳۱	متوسط
۳۴/۴	۳۴/۴	۱۳۵	ضعیف
۱۶/۸	۱۶/۸	۶۶	بسیارضعیف
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۳۹۳	جمع
۵۰ درصد		۲/۵۰	میانگین از ۵

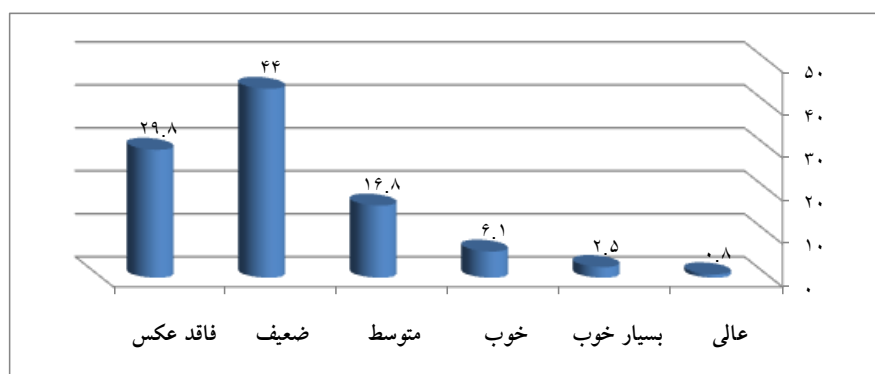
ارزیابی پاسخگویان از تصاویر و عکس در کتاب‌ها

آن طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود ۴۴ درصد از پاسخگویان تصاویر و عکس را در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور بسیار ضعیف ارزیابی کرده‌اند، ۲۹/۸ درصد کتاب‌ها فاقد عکس می‌باشند، ۱۶/۸ درصد ضعیف و ۶/۱

درصد متوسط و ۲/۵ درصد آن را خوب ارزیابی کرده‌اند. در مجموع میانگین ارزیابی دانشجویان از تصاویر و عکس در کتاب‌ها براساس ۵ گزینه مورد ارزیابی ۲/۸۸ می‌باشد. به عبارت دیگر ۵۷/۶ درصد دانشجویان تصاویر و عکس کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور مفید ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۲. ارزیابی پاسخگویان از میزان استفاده از تصاویر و عکس در کتاب‌ها

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۰/۸	۰/۸	۳	بسیار خوب
۲/۵	۲/۵	۱۰	خوب
۶/۱	۶/۱	۲۴	متوسط
۱۶/۸	۱۶/۸	۶۶	ضعیف
۴۴/۰	۴۴/۰	۱۷۳	بسیار ضعیف
۲۹/۸	۲۹/۸	۱۱۷	فاقد عکس
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۳۹۳	جمع
۵۷/۶ درصد	۲/۸۸		میانگین از ۵

نمودار ۱. ارزیابی پاسخگویان از میزان استفاده از تصاویر و عکس در کتاب‌ها

ارزیابی پاسخگویان از هدف‌های رفتاری ابتدای هر فصل

در فهم بهتر موضوع

آن طور که در جدول ۳-۱ مشاهده می‌شود ۲۹/۸ درصد از پاسخگویان هدف‌های رفتاری ابتدای هر فصل کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور را در فهم بهتر موضوع ضعیف ارزیابی کرده‌اند، ۲۵/۴ درصد متوسط، ۱۰/۲ درصد بسیار ضعیف، ۸/۱ درصد خوب، ۴/۳ درصد بسیار خوب و

۲۲/۱ درصد هدف‌های رفتاری را مطالعه نمی‌کنند. در مجموع میانگین ارزیابی دانشجویان از طرح هدف‌های رفتاری هر فصل در درک بهتر موضوع ۳/۳۳ بر اساس ۵ گزینه مورد ارزیابی می‌باشد. به عبارت دیگر ۶۶/۶ درصد دانشجویان طرح هدف‌های رفتاری در ابتدای هر فصل مفید ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۳. ارزیابی پاسخگویان از هدف‌های رفتاری ابتدای هر فصل در فهم بهتر موضوع

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۴/۳	۴/۳	۱۷	بسیار خوب
۸/۱	۸/۱	۳۲	خوب
۲۵/۴	۲۵/۴	۱۰۰	متوسط
۲۹/۸	۲۹/۸	۱۱۷	ضعیف
۱۰/۲	۱۰/۲	۴۰	بسیار ضعیف
۲۲/۱	۲۲/۱	۸۷	مطالعه نمی‌کنم
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۳۹۳	جمع
۶۶/۶		۳/۳۳	میانگین از ۵

ارزیابی پاسخگویان از نظر مفید بودن نوع پرسش‌های پایان

هر فصل

دانشگاه پیام‌نور را مفید دانسته‌اند، ۴۶/۸ درصد پرسش‌های تستی را و ۵/۶ درصد پرسش‌های تشریحی کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور را مفید دانسته‌اند.

آن‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود ۴۷/۲ درصد از پاسخگویان هر دو نوع پرسش کتاب‌های درسی چاپ

جدول ۴. ارزیابی پاسخگویان از نظر مفید بودن نوع پرسش‌های پایان هر فصل

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۴۶/۸	۴۶/۸	۴۶/۸	۱۸۴	تستی
۵۲/۷	۵/۹	۵/۹	۲۳	تشریحی
۱۰۰/۰	۴۷/۳	۴۷/۳	۱۸۶	هر دو
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۳۹۳	جمع

درصد در حد ضعیف، ۲۲/۱ درصد بسیار ضعیف، ۱۳/۲ درصد خوب و ۴/۳ درصد بسیار خوب دانسته‌اند. به طور میانگین ارزیابی دانشجویان از انتقال مفاهیم و دانش توسط کتاب‌ها براساس ۵ گزینه مورد بررسی ۲/۴۸ می‌باشد. به عبارت دیگر از نظر ۴۹/۶ درصد دانشجویان انتقال مفاهیم و دانش توسط کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور مفید ارزیابی شده است.

ارزیابی پاسخگویان از انتقال مفاهیم و دانش موضوع

توسط کتاب‌ها

آن‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود . ۳۱/ درصد از پاسخگویان انتقال مفاهیم و دانش موضوع توسط کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور را متوسط ارزیابی کرده‌اند، ۲۹

جدول ۵. ارزیابی پاسخگویان از انتقال مفاهیم و دانش موضوع توسط کتاب‌ها

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۴/۳	۴/۳	۱۷	بسیار خوب
۱۳/۲	۱۳/۲	۵۲	خوب
۳۱/۳	۳۱/۳	۱۲۳	متوسط
۲۹/۰	۲۹/۰	۱۱۴	ضعیف
۲۲/۱	۲۲/۱	۸۷	بسیارضعیف
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۳۹۳	جمع
درصد ۴۹/۶		۲/۴۸	میانگین از ۵

درصد بسیارخوب دانسته‌اند. درمجموع میانگین ارزیابی دانشجویان از میزان حجم مطالب کتاب‌ها بر اساس ۵ گزینه مورد بررسی ۱/۹۳ می‌باشد. به عبارت دیگر از نظر ۳۸/۶ درصد دانشجویان میزان حجم مطالب کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور مفید ارزیابی شده است.

ارزیابی پاسخگویان از میزان حجم مطالب کتاب‌ها

آن طورکه در جدول ۶ مشاهده می‌شود، ۴۳/۸ درصد از پاسخگویان میزان حجم مطالب کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور را بسیارضعیف ارزیابی کرده‌اند، ۳۰/۳ درصد درحد ضعیف، ۱۶درصد متوسط، ۸/۱ درصد خوب و ۱/۸

جدول ۶. ارزیابی پاسخگویان از میزان حجم مطالب کتاب‌ها

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۱/۸	۱/۸	۷	بسیار خوب
۸/۱	۸/۱	۳۲	خوب
۱۶/۰	۱۶/۰	۶۳	متوسط
۳۰/۳	۳۰/۳	۱۱۹	ضعیف
۴۳/۸	۴۳/۸	۱۷۲	بسیارضعیف
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۳۹۳	جمع
درصد ۳۸/۶		۱/۹۳	میانگین از ۵

حاصل از کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور براساس شاخص‌های پیش‌بینی شده نتایج بدین شرح می‌باشد.

وجود پیشگفتار در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور

آن طور که در جدول ۷ مشاهده می‌شود ۵۴/۴ درصد از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور پیشگفتار دارد و ۴۵/۶ درصد پیشگفتار ندارد.

محور دوم: میزان وجود و استفاده از شاخص‌های پیشگفتار، هدف‌های رفتاری هر فصل، وجود ویراستار علمی، وجود مقدمه و نمایه در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور در مطالعه کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور، شاخص‌هایی برای ارزیابی کتاب‌ها درسی از نظر وجود پیشگفتار، هدف‌های رفتاری، ویراستار، مقدمه و نمایه مورد بررسی قرار گرفت. پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها آماری

جدول ۷. وجود پیشگفتار در کتاب‌های درسی چاپ

دانشگاه پیام‌نور

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۵۴/۴	۵۴/۴	۱۵۵	پیشگفتار دارد
۴۵/۶	۴۵/۶	۱۳۰	پیشگفتار ندارد
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۸۵	جمع

جدول ۹. وضعیت ویراستار علمی در کتاب‌های درسی چاپ

دانشگاه پیام‌نور

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۷۵/۱	۷۵/۱	۲۱۴	دارد
۲۴/۹	۲۴/۹	۷۱	ندارد
	۱۰۰/۰	۲۸۵	جمع

هدف‌های رفتاری ابتدای فصل در کتاب‌های درسی چاپ

دانشگاه پیام‌نور

آن‌طور که در جدول ۸ مشاهده می‌شود ۵۱/۹ درصد از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور دارای هدف‌های رفتاری در ابتدای فصل هستند و ۴۸/۱ درصد فاقد می‌باشند.

جدول ۸. هدف‌های رفتاری در ابتدای فصل در کتاب‌های درسی چاپ

دانشگاه پیام‌نور

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۵۱/۹	۵۱/۹	۱۴۸	دارد
۴۸/۱	۴۸/۱	۱۳۷	ندارد
	۱۰۰/۰	۲۸۵	جمع

وجود مقدمه در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور

آن‌طور که در جدول ۱۰ مشاهده می‌شود ۵۷/۹ درصد از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور مقدمه نداشتند و ۴۲/۱ درصد دارای مقدمه بودند.

جدول ۱۰. وجود مقدمه در کتاب‌های درسی چاپ

دانشگاه پیام‌نور

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۴۲/۱	۴۲/۱	۱۲۰	دارد
۵۷/۹	۵۷/۹	۱۶۵	ندارد
	۱۰۰/۰	۲۸۵	جمع

وضعیت نمایه در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور

آن‌طور که در جدول ۱۱ مشاهده می‌شود ۹۰/۲ درصد از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور نمایه ندارند و ۹/۸ درصد دارای نمایه می‌باشند.

جدول ۱۱. وضعیت نمایه در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۹/۸	۹/۸	۲۸	دارد
۹۰/۲	۹۰/۲	۲۵۷	ندارد
	۱۰۰/۰	۲۸۵	جمع

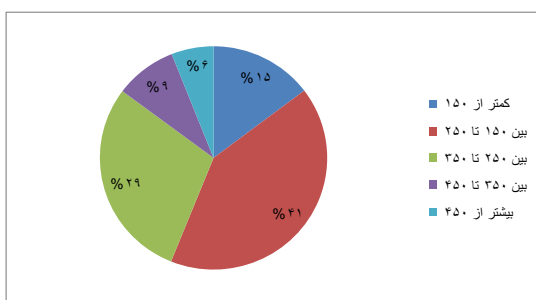
وضعیت ویراستار علمی در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه

پیام‌نور

آن‌طور که در جدول ۹ مشاهده می‌شود ۷۵/۱ درصد از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور ویراستار علمی دارند و ۲۴/۹ درصد ویراستار علمی ندارند.

جدول ۱۳. تعداد صفحه در کتابهای درسی چاپ دانشگاه پیام نور

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۱۴/۷	۱۴/۷	۴۲	کمتر از ۱۵۰
۴۱/۴	۴۱/۴	۱۱۸	بین ۱۵۰ تا ۲۵۰
۲۹/۱	۲۹/۱	۸۳	بین ۲۵۰ تا ۳۵۰
۸/۸	۸/۸	۲۵	بین ۳۵۰ تا ۴۵۰
۶/۰	۶/۰	۱۷	بیشتر از ۴۵۰
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۸۵	جمع

نمودار ۲. تعداد صفحه در کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور:

تعداد فصل در کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور

آن طور که در جدول ۱۴ مشاهده می شود ۲۲/۳ درصد کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور کمتر از ۵ فصل دارند، ۵۰/۴ درصد بین ۵ تا ۱۰ فصل دارند، ۲۰/۴ درصد بین ۱۰ تا ۱۵ فصل، ۶/۹ درصد بیشتر از ۱۵ فصل دارا می باشند.

جدول ۱۴. تعداد فصل در کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۲۲/۳	۲۱/۴	۶۱	کمتر از ۵ فصل
۵۰/۴	۴۸/۴	۱۳۸	بین ۵ تا ۱۰ فصل
۲۰/۴	۱۹/۶	۵۶	بین ۱۰ تا ۱۵ فصل
۶/۹	۶/۷	۱۹	بیشتر از ۱۵ فصل
۱۰۰/۰	۹۶/۱	۲۷۴	جمع
	۳/۹	۱۱	شامل نمی شود
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۸۵	جمع

محور سوم: رعایت استاندارد واحد در تولید و ساختار انواع

کتاب درسی چاپ دانشگاه پیام نور .

در مطالعه کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور ، شاخص هایی برای ارزیابی کتاب های درسی از نظر وحدت رویه در تولید و ساختار انواع کتاب های مورد نظر مورد بررسی قرار گرفت. پس از تجزیه و تحلیل داده های آماری حاصل از کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور براساس شاخص های پیش بینی شده نتایج بدین شرح می باشد.

وضعیت واژه نامه در کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام-

نور

آن طور که در جدول ۱۲ مشاهده می شود ۷۰/۹ درصد از کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور دارای واژه نامه می باشند و ۲۹/۱ درصد دارای واژه نامه نمی باشند.

جدول ۱۲. وضعیت واژه نامه در کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور

درصد معتبر	درصد فراوانی	فراوانی	
۲۹/۱	۲۹/۱	۸۳	دارد
۷۰/۹	۷۰/۹	۲۰۲	ندارد
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۸۵	جمع

تعداد صفحه در کتاب های درسی چاپ دانشگاه پیام نور

آن طور که در جدول ۱۳ مشاهده می شود ۱۴ درصد از کتاب ها کمتر از ۱۵۰ صفحه دارند، ۴۱/۴ درصد بین ۱۵۰ تا ۲۵۰ صفحه، ۲۹/۱ درصد بین ۲۵۰ تا ۳۵۰ صفحه، ۸/۸ درصد بین ۳۵۰ تا ۴۵۰ و ۶ درصد بیشتر از ۴۵۰ صفحه می باشد.

جدول ۱۶. هدف‌های رفتاری بر حسب رشته در کتاب‌های درسی

چاپ دانشگاه پیام‌نور

عنوان رشته	هدف رفتاری دارد (درصد)	هدف رفتاری ندارد (درصد)	جمع
علوم انسانی	۵۳/۸	۴۶/۲	۱۰۰
علوم پایه	۴۹/۶	۵۰/۴	۱۰۰

وضعیت خودآزمایی چهارگزینه‌ای برحسب رشته در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور

آن طور که در جدول ۱۷ مشاهده می‌شود ۴۵/۶ درصد از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور در رشته‌های علوم انسانی دارای خودآزمایی چهار گزینه‌ای در پایان هر فصل می‌باشند، ۵۴/۴ درصد این خودآزمایی را ندارند. این آمار برای رشته‌های علوم پایه بدین نحو است که ۲۱/۳ درصد رشته‌های علوم پایه خودآزمایی چهار گزینه‌ای دارند و ۷۸/۷ درصد ندارند.

جدول ۱۷. وضعیت خود آزمایی چهار گزینه‌ای برحسب رشته در

کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور

عنوان رشته	خودآزمایی دارد (درصد)	خودآزمایی ندارد (درصد)	جمع
علوم انسانی	۴۵/۶	۵۴/۴	۱۰۰
علوم پایه	۲۱/۳	۷۸/۷	۱۰۰

بحث و نتیجه‌گیری

براساس تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش به تفسیر، نتیجه‌گیری و تبیین یافته‌ها پرداخته می‌شود. با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها، در مورد:

محور اول

مربوط به میزان رضایت‌مندی مطالعه‌کنندگان کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور نتایج نشان می‌دهد که به طور کلی میزان رضایت‌مندی دانشجویان از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور در حدود ۵۰ درصد می‌باشد به طوری که دانشجویان در تأثیر پیشگفتار و مقدمه در شناسایی محتوا ۲/۵

محور چهارم: میزان رعایت اصول تدوین و نگارش در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور بر حسب گروه آموزشی (علوم انسانی و علوم پایه)

در مطالعه کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور، شاخص‌هایی برای ارزیابی کتاب‌ها درسی بر حسب گروه آموزشی علوم پایه و علوم انسانی مورد بررسی قرار گرفت. پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها آماری حاصل از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور براساس شاخص‌های پیش‌بینی شده نتایج بدین شرح می‌باشد.

پیشگفتار بر حسب رشته در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور

آن طور که در جدول ۱۵ مشاهده می‌شود ۴۸/۱ درصد از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور در رشته‌های علوم انسانی پیشگفتار دارند و ۵۱/۹ درصد پیشگفتار ندارند. این آمار برای رشته‌های علوم پایه بدین نحو است که ۶۲/۲ درصد رشته‌های علوم پایه پیشگفتار دارند و ۳۷/۸ درصد پیشگفتار ندارند.

جدول ۱۵. پیشگفتار بر حسب رشته در کتاب‌های درسی چاپ

دانشگاه پیام‌نور

عنوان رشته	پیشگفتار دارد (درصد)	پیشگفتار ندارد (درصد)	جمع
علوم انسانی	۴۸/۱	۵۱/۹	۱۰۰
علوم پایه	۶۲/۲	۳۷/۸	۱۰۰

هدف‌های رفتاری برحسب رشته در کتاب‌های درسی

چاپ دانشگاه پیام‌نور

آن طور که در جدول ۱۶ مشاهده می‌شود ۵۳/۸ درصد از کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام‌نور در رشته‌های علوم انسانی دارای هدف‌های رفتاری می‌باشند و ۴۶/۲ درصد دارای هدف‌های رفتاری نیستند. این آمار برای رشته‌های علوم پایه بدین نحو است که ۴۹/۶ درصد رشته‌های علوم پایه هدف‌های رفتاری دارند و ۵۰/۴ درصد ندارند.

صورت می‌باشند. ۱۴/۷ درصد زیر ۱۵۰ صفحه دارند، ۴۱/۴ درصد بین ۱۵۰ تا ۲۵۰ صفحه، ۲۹/۱ درصد بین ۲۵۰ تا ۳۵۰ صفحه، ۸/۸ درصد بین ۳۵۰ تا ۴۵۰ صفحه و ۶ درصد بیشتر از ۴۵۰ صفحه دارند. نتایج حاصله، کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام نور از نظر حجم مطالب را اینگونه نشان می‌دهد، ۲۱/۴ درصد کمتر از ۵ فصل دارند، ۴۸/۴ درصد بین ۵ تا ۱۰ فصل دارند، ۱۹/۶ درصد بین ۱۰ تا ۱۵ فصل و ۶/۷ درصد از ۱۵ فصل بیشتر دارند.

محور چهارم

با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها، در مورد محور دوم مربوط به میزان رعایت اصول تدوین و نگارش در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام نور بر حسب گروه آموزشی (علوم انسانی و علوم پایه). پس از بررسی شاخص‌های مختلف نتایج نشان می‌دهد که اصول تدوین و نگارش کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام نور در بین گروه‌های آموزشی علوم انسانی و علوم پایه تا حدودی در حد برابر رعایت شده است به طوری که: وجود پیشگفتار در کتاب‌های رشته‌های علوم انسانی ۴۸/۱ درصد و در رشته‌های علوم پایه ۵۱/۹ درصد می‌باشد. وجود هدف‌های رفتاری در کتاب‌های رشته‌های علوم انسانی ۵۳/۸ درصد و در کتاب‌های رشته علوم پایه ۴۶/۲ درصد می‌باشد و وجود خود آزمایی چهار گزینه‌ای در کتاب‌های رشته‌های علوم انسانی ۴۵/۶ درصد و در کتاب‌های رشته‌های علوم پایه ۵۴/۴ درصد می‌باشد.

پیشنهاد های پژوهش

از آنجا که تاکنون اصول معیار تدوین و نگارش جامع و کاملی برای تهیه کتاب‌های درسی چاپی و الکترونیکی دانشگاه پیام نور که به طور مفصل تمام ابعاد تدوین کتاب‌های درسی چاپی و الکترونیکی را مد نظر قرار دهد، وجود نداشته است، پیشنهاد می‌شود دانشگاه پیام نور برای نوشتن منابع درسی از شیوه‌نامه جامع و استاندارد استفاده نماید، تا منابع درسی دانشجویان به طور یکدست و یکنواخت تهیه شوند.

از ۵ و یا ۵۰ درصد می‌باشد. همچنین در میزان استفاده از تصویر و عکس به طور میانگین ۲/۸۸ از ۵ و یا ۵۷/۶ درصد می‌باشد، در مفید بودن هدف‌های رفتاری ابتدای هرفصل میزان رضایت‌مندی ۶۶/۶ درصد و در مفید بودن نوع پرسش پایان هرفصل به میزان ۴۷/۳ درصد دانشجویان رضایت داشته و خوب ارزیابی کرده‌اند.

محور دوم

با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها، در مورد محور دوم مربوط به میزان وجود و استفاده از شاخص‌های پیشگفتار، هدف‌های رفتاری هرفصل، وجود ویراستار علمی، وجود مقدمه و نمایه در کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام نور. نتایج نشان می‌دهد که استفاده از شاخص‌های یاد شده در حد رضایت بخش نمی‌باشد و ساختار کتاب‌های درسی چاپ دانشگاه پیام نور از نظر استفاده از این شاخص‌ها یکسان نمی‌باشد. به طوری که: ۵۴/۴ درصد پیشگفتار دارند و ۴۵/۶ درصد ندارند، همچنین ۵۱/۹ درصد کتاب‌ها دارای هدف‌های رفتاری ابتدای هر فصل می‌باشند و ۴۸/۱ دارا نمی‌باشند، ۷۵/۱ درصد کتاب‌ها ویراستار علمی دارند و ۲۴/۹ درصد ندارند، ۴۲/۱ درصد کتاب‌ها دارای مقدمه می‌باشند و ۵۷/۹ درصد دارای مقدمه نمی‌باشند و ۹/۸ درصد نمایه دارند و ۹۰/۲ ندارند.

محور سوم

با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها، در مورد محور دوم مربوط به رعایت استاندارد واحد در تولید و ساختار انواع کتاب درسی چاپ دانشگاه پیام نور. پس از بررسی شاخص‌های مختلف نتایج نشان می‌دهد که کتاب‌های چاپ دانشگاه پیام نور از نظر تولید و ساختار کتاب دارای وحدت رویه نبوده و به صورت یکسان نمی‌باشند، به طوری که اختلاف در استفاده از شاخص‌های مورد نظر چنین نشان می‌دهد که: ۷۰/۹ درصد این کتاب‌ها ویژه‌نامه دارند و ۲۹/۱ درصد ندارند، همچنین این کتاب‌ها از نظر تعداد صفحه بدین

همچنین دانشجویان با مطالعه منابع درسی منسجم و یکدست، مطالب هر بخش از کتاب‌های درسی را بهتر به خاطر بسپارند و سطح یادگیری آنها افزایش یابد.

منابع

بازرگان، عباس. (۱۳۸۴). روش‌های ارزشیابی، تهران: انتشارات سمت.

تفضلی مقدم، عبدالحسین. (۱۳۸۸). جهانی شدن و بسترهای فراوری توسعه ملی و آموزش عالی: آموزش باز و از دور از دیدگاه صاحب‌نظران، پایان نامه دکتری، تهران: دانشگاه پیام نور.

ثروت، منصور. (۱۳۸۵). نگارش فارسی، تهران: دانشگاه پیام نور.

زندى، بهمن، سرمدى، محمدرضا، زارع، حسین. (۱۳۸۷). مهارت‌های تحقیقی در نظام آموزش از راه دور، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

زین‌الدینی میمند، زهرا. (۱۳۸۵). اصول و معیارهای تدوین محتوای کتاب درسی دانشگاهی به‌عنوان راهنمای عمل، بازیابی ۲ شهریور، ۱۳۸۹، از

<http://www.samt.ac.ir/asp/hamayehs/ketabdarsi/maghale/t47.asp>

شجرى، فتح الله. (۱۳۸۷). یادگیری خلاق: درک خلاقانه و به خاطر سپاری همیشگی تمامی مطالب، تهران: انجمن قلم ایران.

شریف‌مقدم، هادی؛ طالبی، بی‌بی‌زهرا. (۱۳۸۹). مطالعه میزان رضایت‌مندی دانشجویان پیام‌نور مرکز مشهد از خدمات آموزشی و اداری، طرح تحقیقاتی، دانشگاه پیام نور. صمدی، ثریا. (۱۳۸۰). خدمات عمومی (رشته کتابداری)، تهران: دانشگاه پیام نور.

مکنزی، نورمن؛ پستگیت، ریچموند و اسکاپهام، جان. (۱۳۷۴). آموزش باز، ترجمه محمدعلی محمدی، تهران: دانشگاه پیام نور.

نعمتی، سیدهاشم. (۱۳۸۸). مطالعه توزیع امکانات و خدمات آموزشی مراکز و واحدهای آموزشی دانشگاه پیام نور و ارائه شاخص‌های آموزشی مناسب برای آموزش از راه دور ایران، پایان نامه دکتری، تهران: دانشگاه پیام نور.

نیلی‌پور، رضا. (۱۳۷۱). مجموعه مقالات اولین سمینار تخصصی آموزش از راه دور، تهران: دانشگاه پیام نور.

سیف، علی‌اکبر. (۱۳۷۱). آموزش معلم محور و آموزش کتاب محور، مجموعه مقالات اولین سمینار تخصصی آموزش از راه دور، تهران: دانشگاه پیام نور: ۲۷-۲۳.